

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Равлінко Зоряни Петрівни
«Заборона дискримінації: загальнотеоретичне дослідження»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень**

Дисертаційне дослідження З. П. Равлінко присвячене темі, *актуальній* як у науковому, так і в практичному плані. Рівне ставлення до всіх, хто належить до певної загальновизнаної групи людей, утворює обов'язкову вимогу для будь-якої системи правового порядку. Тому природно, що рівність передбачає вимогу поводитись в однакових випадках однаковим чином, а у відмінних випадках – відмінним. Обґрунтування цієї формули, характерної для права всіх часів, можна знайти ще в античній філософській літературі. Фактично вона забороняє дискримінацію як одне з найочевидніших порушень принципу рівності.

Після утвердження ідеї загальної рівності перед суспільствами знову постає питання про відмінності, яке має враховувати право. Аналіз рівності тепер обертається навколо осмислення того, яким має бути рівне ставлення до людей, що різняться у важливих аспектах. Заборона дискримінації сьогодні розглядається як обов'язкова вимога європейського права та права Ради Європи, важливий принцип національного права тих держав, які поділяють європейські правові цінності.

Все це зумовлює необхідність наукових досліджень заборони дискримінації. При цьому їхня актуальність підвищується, якщо врахувати певний дефіцит досліджень, які би стосувалися заборони дискримінації у вітчизняній правовій системі та могли би стосуватися всіх галузей права.

Невирішеними й дотепер залишаються чимало питань щодо практичного застосування принципу заборони дискримінації, що підтверджує актуальність і важливість роботи, представленої З. П. Равлінко.

Відзначимо, що дослідження виконано в межах науково-дослідної роботи Навчально-наукового Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» з теми «Правові, психологічні та інформаційні проблеми розвитку державності в Україні» (державний реєстраційний номер 0112U001217).

Відзначимо, що дисертантка поставила перед своїм дослідженням досить широке коло завдань: охарактеризувати історію становлення поняття дискримінації та її заборони; встановити сучасні інтерпретації принципу юридичної рівності у світлі заборони дискримінації; з'ясувати основні підходи до визначення поняття дискримінації; встановити причини юридичної нерівності та дискримінації; охарактеризувати поняття й ознаки заборони дискримінації (принципу недискримінації); провести класифікацію видів дискримінації; встановити особливості позитивної та негативної, прямої й опосередкованої дискримінації; розкрити істотні риси захищених від дискримінації ознак; виявити деякі особливості реалізації заборони дискримінації у правотворчій, правозастосовній, правотлумачній і правореалізаційній діяльності.

З цими завданнями, які обумовили відповідну структуру та зміст трьох розділів роботи і 11 підрозділів, З. П. Равлінко справилася успішно. Це дозволило досягти основної мети дослідження – надати загальнотеоретичну характеристику принципу заборони дискримінації.

Переважає більшість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, *належним чином обґрунтована*.

Досягнення цих результатів стало можливим насамперед завдяки коректному використанню різноманітних філософських, загальнонаукових,

спеціально-наукових і окремих підходів, методів і прийомів, з'ясуванню історії становлення поняття дискримінації та її заборони (підрозд. 1.1 і 1.2).

У дослідженні належним чином ураховані вітчизняні наукові джерела, а також залучені зарубіжні роботи (слід акцентувати увагу на тому, що список використаних наукових джерел складає майже 300 позицій). У роботі проаналізована практика Конституційного Суду України, рішення Європейського Суду з прав людини та ін. Це дозволило при формулюванні власних висновків урахувати реалії юридичної практики.

Серед отриманих дисертанткою *нових конкретних науково обґрунтованих висновків та сформульованих положень* (див. 7-8 дис., с. 3-5 автореф.), на особливу увагу заслуговують:

– перелік істотних рис захищених від дискримінації ознак: залежність від досягнутого рівня розвитку суспільства; динамічність; об'єктивна зумовленість у конкретному історичному контексті; значущість не тільки для більшості населення, але й для його меншості;

– пропозиція щодо поділу захищених від дискримінації ознак на основні (раса, колір шкіри, політичні, релігійні й інші переконання, стать, вік, обмежені можливості, етнічне та соціальне походження, громадянство, сімейний і майновий стан, місце проживання, мовні ознаки) й інші (батьківство, членство в організації, військове звання тощо);

– пропозиція щодо доповнення захищених ознак за статтею 1 Закону України «Про засади запобігання і протидії дискримінації в Україні» ще й тими, які стосуються юридичних осіб: організаційно-правова форма; сфера діяльності; місце реєстрації; обсяг статутного капіталу; частка у статутному капіталі; обсяг прибутків; кількість найманих працівників тощо;

– висновок про невідповідність між тлумаченням і застосуванням норм про заборону дискримінації у практиці Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України, а також пропозиції щодо вирішення цієї проблеми;

– виявлення деяких вад у практиці застосування антидискримінаційного законодавства судами загальної юрисдикції, а саме: нерозуміння субсидіарного характеру заборони дискримінації та незастосування поряд з іншими такого критерію визначення дискримінаційного поведіння, як «зразок для порівняння»; запропоновано заходи для подолання вказаних вад.

Науковий інтерес представляють також запропоновані дисертанткою положення про співвідношення між поняттями диференціації та дискримінації, про форми і вимоги до заходів позитивної дискримінації, співвідношення прямої й опосередкованої дискримінації, а також визначення заборони дискримінації як сучасної керівної ідеї в галузі прав і свобод людини, що визначає межі прийнятності (правомірності та допустимості) різного ставлення до суб'єктів, які перебувають в однакових ситуаціях, і однакового ставлення до суб'єктів, які перебувають у різних ситуаціях.

Крім того, на нашу думку, заслуговує на підтримку позиція дисертантки щодо класифікації причин дискримінації (історичні, соціальні, правові й ідеологічні) та її видів (за галуззю права, підставою, формами впливу);

Усе це в сукупності обумовлює *належний рівень наукової достовірності* дисертаційного дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у ньому.

Його результати можуть бути використані у подальшій науково-дослідній роботі, у сфері правотворчості, у правозастосовній діяльності та при тлумаченні права. Крім того, вони можуть бути актуальними й корисними у навчальному процесі – при викладанні загальнотеоретичних, міжнародно-правових і галузевих юридичних дисциплін.

Наукові положення, висновки й рекомендації, сформульовані в дисертації, *повно викладені в десяти опублікованих працях* — п'яти статтях (у тому числі в зарубіжних періодичних виданнях) і тезах п'яти доповідей.

Результати дослідження апробовані на кількох міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, які проводилися в різних містах України і за кордоном.

Зміст автореферату *ідентичний* основним положенням дисертації.

Віддаючи належне здобуткам дисертаційного дослідження З. П. Равлінко, разом з тим не можу, за обов'язком офіційного опонента, не звернути увагу на *висновки й твердження, що викликають сумніви, не відзначити певні недоліки роботи.*

1. У Висновках дисертантка констатує, що нею було «доведено, що поняття «диференціація» є ширшим, поняття «дискримінація», тому що будь-яка відмінність, розрізнення не обов'язково є дискримінацією, проте завжди є диференціацією» (див. с. 163 дис. і с. 11 автореф.).

На нашу думку, таке твердження не є коректним. Так, дійсно, будь-яка відмінність, розрізнення не обов'язково є дискримінацією, проте завжди є диференціацією. Проте у цьому випадку поза увагою авторки залишається феномен непрямої (опосередкованої) дискримінації, в основі якої лежить явище, протилежне диференціації – не-диференціація, або відсутність диференціації, коли до осіб, які знаходяться в різних ситуаціях, застосовується однаковий підхід. Іншими словами, деякі прояви дискримінації не є випадками диференціації. Тому поняття «дискримінація» знаходиться ніби на перехрещенні понять «диференціація» і «не-диференціація».

2. Вважаємо помилковим віднесення позитивної дискримінації до видів дискримінації (див. назву розділу 3 і підрозділу 3.3 дисертації). Дисертаційне дослідження присвячене принципу заборони дискримінації, а сама дискримінація слушно визначається як необґрунтована відмінність у ставленні до суб'єктів, які перебувають в однаковій ситуації, або необґрунтоване однакове ставлення до суб'єктів, що перебувають у різних ситуаціях (див. с. 7 автореф.). У свою чергу позитивна дискримінація на

відміну від дискримінації не є забороненою практикою і представляє собою обґрунтоване відмінне ставлення до суб'єктів, що перебувають у різних ситуаціях. Для уникнення безпідставного віднесення позитивної дискримінації до дискримінації взагалі бажано використовувати альтернативну термінологію – наприклад, позитивні дії (як це до речі іноді робить і сама дисертантка).

3. Класифікуючи види дискримінації, З. П. Равлінко пропонує залежно від джерела дискримінаційного поводження виділяти фактичну (неофіційну) і правову дискримінацію (див. підрозділ 3.1 дис.).

Враховуючи, що заборона дискримінації є одним із фундаментальних вимог права *per se*, термін «правова» у контексті дискримінації, на нашу думку, виглядає як недоречний. Було б коректніше іменувати таку дискримінацію офіційною, або юридичною.

4. Обґрунтовуючи зв'язок між принципом юридичної рівності з принципом заборони дискримінації, дисертантка підкреслює, що заборона дискримінації є одним із способів забезпечення юридичної рівності. Водночас вона пояснює: «Крім того, фактично втілюючи принцип юридичної рівності, держава може досягати фактичної недискримінації» (с. 6 автореф.). У такому випадку вже принцип юридичної рівності виступає засобом забезпечення недискримінації. Це свідчить про те, що зв'язок між принципами юридичної рівності і заборони дискримінації є більш складним і вимагає застосування діалектичного підходу до його осмислення – у тому числі під час публічного захисту дисертації.

5. На с. 165 дис. і с. 12 автореф. авторка зазначає, що засоби позитивної дискримінації підлягають ретельній перевірці і повинні бути перевірені жорсткішим, ніж розумність, стандартом. Проте в роботі не конкретизується, яким має бути цей стандарт. Думку дисертантки з цих питань хотілося би почути під час публічного захисту.

Водночас слід констатувати, що висловлені зауваження не заперечують загальну позитивну оцінку дослідження, проведеного З. П. Равлінко. Воно є завершеною працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності є суттєвими для вирішення конкретного наукового завдання – виявлення загальнотеоретичних властивостей принципу заборони дискримінації.

Отже, дисертація З. П. Равлінко «Заборона дискримінації: загальнотеоретичне дослідження» відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, та іншим нормативним вимогам, які ставляться до такого роду досліджень, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії держави і права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

С. П. Погребняк

Підпис *С. П. Погребняк С. П.*
Засвідчую
Нач. ВК *Равл*
« 10 » 11. 2016 р.